

5. Талаа дептери. Жамал Томер, (22.07.19)
6. Талаа дептери. Абдулхалим Ватан (17.07.19)
7. Талаа дептери. Эйүпхан Кошар (04.08.19).
8. Талаа дептери. Бешир Шермат Эрол (12.07.19).
9. Талаа дептери. Турганбү Кошар (22.07.19).
10. Талаа дептери. Абдулазиз Кесикли (02.07.19).
11. Талаа дептери. Абдилкемал Тутлу (28.08.19).
12. Талаа дептери. Разия Дооганэр (27.08.19).
13. Талаа дептери. Жаанбай Картал (22.06.19).
14. Талаа дептери. Турганбү Кошар (22. 07.19).
15. Талаа дептери. Абдулметин Кескин (20.11.2021).
16. Кауиров S. (2010), Ethnological Review of the Van Kyrgyz, International Journal of Central Asian Studies Volume 14, s. 181-199

УДК 930

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2023-1(2)-260-265

Дүйшөев Эмилбек Каримович

Баткен мамлекеттик университети, ага окутуучу

Дүйшөев Эмилбек Каримович

Баткенский государственный университет, старший преподаватель

Duishoev Emilbek Karimovich

Batken State University, senior lecturer

РУХАНИЙ МАДАНИЯТКА ОЙ САЛЫМЫН КОШКОН ӨМҮР.

ЗАЙИРБЕК СУЛТАНОВ

ЖИЗНЬ КОТОРАЯ СПОСОБСТВОВАЛА ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЕ.

ЗАЙИРБЕК СУЛТАНОВ

A LIFE THAT CONTRIBUTED TO SPIRITUAL CULTURE. ZAIRBEK SULTANOV

Кыскача мүнөздөмө. Бул макалада Зайирбек Султановдун Баткен чөлкөмүндө мындай из калтырган, чынчыл, жөнөкөй, өз кесибин сүйгөн, сүйлөшө келгенде адамды өзүнө тартып турган табигый мээрими бар чечкиндүү, руханий идеологияга ички дүйнөсү бай, адам баласынын руханий жан дүйнөсүнө рахат тартуулаган обондору жана жөнөкөй инсан катары ишмердиги каралат. Бул инсан жөнүндө жашоонун табият сырларын терең маңызын жана өзү жашаган чөлкөмгө руханий маданиятка ой-салымын кошкон, инсан катары элесибизде калдганы талашсыз. Сүйлөшө келгенде адамды өзүнө тартып турган табигый мээрими бар чечкиндүү, философиялык руханий, маданияттын мыктысы десек жарашыктуу.

Аннотация. В данной статье рассматривается деятельность Заирбека Султанова как простого человека, оставившего такой след в Баткенской области, честного, простого, любящего свою профессию, обладающего природным состраданием, привлекающим людей, когда он говорит, богатого духовной идеологией, доставляющего удовольствие духовная душа человека. Нет сомнения, что этот человек остался в нашей памяти как человек,

внесший вклад в духовную культуру региона, где он жил, и глубокую суть природных тайн жизни. Он решительный, философский, духовный и лучший в культуре, с естественной привязанностью, которая привлекает людей, когда дело доходит до разговора.

Abstract. A person who has left such a mark in the Batken region honest straightforward, loves his profession, has a natural affection that attracts people when he talks, is determined spiritual, rich in ideology, and even though he has melodies that bring pleasure to the spiritual soul of human beings, he has not changed. An not arrogant person. He remained in our memory as a person who contributed to the deep essence of the natural secrets of life and the spiritual culture of the region where he lived. He is determined, philosophical, spiritual and the best of culture, with a natural affection that attracts people when it comes to conversation.

Негизги сөздөр: Эмгек, элге сиңген, наам, руханий дүйнө, таза инсан.

Ключевые слова: Труд, пронизанный людьми, титул, духовный мир, чистая личность.

Keywords: A work, permeated with people, a title, a spiritual world, a pure personality.

Маркум обончу, аткаруучу Зайирбек Султановго арналат...

Баткен, Баткендиктер жөнүндө жаза берсек сөз түгөнгүс. Баткенге эле эмес жалты кыргыз элине, кыргыз жерине, кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн сакталышына салымын кошуп, эмгеги сиңген инсандардын көпчүлүгү Баткенден чыккан десек жаңылышпайбыз. Бул жолу маданиятка өзгөчө салым кошкон, Баткендеги музыка дүйнөсүнө чыйыр салган, өзгөчө мээримдүү, таланттуу, табиятынан сезимтал, боорукер, жөнөкөй, улуу инсан, элеттик обончу жана аткаруучу Зайирбек Султанов жөнүндө жазууну туура көрдүм.

Эмгегимди баштоодон мурда, түшүнүктүү болуш үчүн, философиялык руханий маданиятка токтолуп кетейин. Рухий маданият көп кырдуу жана өтө татаал коомдук кубулуш. Руханий маданият адамдын ички дүйнөсүнөн, акыл-эс сезиминен жаралган чыгармаларды камтыйт. (философия, илим, билим, искусство, адабият, миф, этика, дин). Маданият адамдардын предметтик ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын эле камтыбастан (машина, техникалык курулуштар, таанып билүүнүн жыйынтыктары, искусство чыгармалары укук жана моралдын нормалары жана башкалар) адамдардын жөндөмдүүлүктөрүн да камтыйт.

Философия деген эмне? **Философия** бул — грек сөзүнөн алынган, даанышмандыкты сүйүү, чындыкка жетүү. Бул аныктамасы философиянын түпкү тамырын, маанисин, билдирип турат: **Даанышмандык** (Чындыкка жетүү). – тактап айтканда, жөн гана билүү эмес, жашоону, табият сырларынын терең маңызын түшүнүү. Демек жогорудагы айтылган сапаттар биз жашаган чөлкөмдө жашап өткөнүн далилдегим келди. Кыргыз дүйнө таанымынын негизги философиялык түзүүчүлөрү, **боз үй, музыка, дарыгер, календар жана**

көркөм философиялар, кыргыздардын нарктык, руханий, маданий жана диндик таанымдары, кыргыз дүйнө таанымынын колдонулушу жана анын дүйнөлүк даанышмандыктагы ордунун аныкталышы бизди кубандырат.

Кубандырган инсандарыбыз менен биз тайманбай сыймыктансак болот. Алардын бири Баткенден чыккан тунгуч, обончу, элдик композитор, руханий философияга ой салымын кошуп кеткен, дүйнөлүк философтордон кем калышпаган, жергиликтүү акындардын ырларына обон жаратып, нотасын түшүрүп, аткарып келген Зайырбек Султанов жөнүндө кеңири маалымат берүүгө далалат жасаймын. Агайдын дагы бир өзгөчөлүгү шахматты жакшы өздөштүргөн. Замандаштарынын арасында шахмат боюнча алдыга ат салдырган эмес. Шахмат боюнча көптөгөн диплом, грамоталар менен сыйланган. Зайырбек Султанов, бул жашоонун табият сырларын, терең маңызын өздөштүрүп, өзү жашаган чөлкөмдөгү руханий маданиятка ой салымын кошкон, инсан. Агай жана агайдын санаалаштары, курдаш замандаштары өзүнчө бир алтын доордун алтын адамдары катары эсибизде калды. Мындай мыкты, улуу инсандар тарбиялаган окуучулары, шакирттери алардын катарын суюлтпай

Оо, музыка музыка —

Салып жанды кызыкка!

Тыбырчылайт жан дүйнөм,

Нота үнүн укканда!

Зайырбек агайыбыздын музыкага бүт өмүрүн арнагандыгын жогорудагы айтып кеткен ыр саптары далил болуп турат. Табиятынан бул инсанда философиялык даанышмандык Кудай тарабынан берилген. Баткендин философиялык тарыхында руханий маданиятка из калтырган инсан катары эскербей коюу мүмкүн эмес. Себеби Баткен чөлкөмүндө мындай из калтырган, чынчыл, жөнөкөй, өз кесибин сүйгөн, адам баласынын руханий жан дүйнөсүнө рахат тартуулаган обондору болсо да эч бир өзгөрүлбөгөн, мен деп төшүн какпаган, жөнөкөй инсан эле. Ошондуктан өз кезегинде жазылбай, көмүскөдө калган Руханий философияга ой салымдарын кошкон чыгармаларын, кагаз бетине түшүрүүнү чечтим.

Зайырбек Султанов 1949-жылы 5-февралда мурдагы Ош облусунун Баткен районуна караштуу азыркы Ак-Сай айыл өкмөтүнүн Капчыгай кыштагында карапайым дыйкандын үй-бүлөсүндө төрөлгөн. Атасы Исманалиев Султан, энеси Исманалиева Батма болгон.

Зайырбек Султанов абдан карапайым, аябай сылык, жөнөкөй, бой көтөрбөгөн, сүйлөшө келгенде адамды өзүнө тартып турган мээримдүү, чечкиндүү, руханий идеологияга ички дүйнөсү бай, тактап айтканда жашоону, табият сырларынын терең маңызын түшүнө билген инсан эле. Рыспай Абдыкадыровдун жакын санаалашы жана ошондой эле Баткен облусунун Рысбай Абдыкадыров атындагы фондунун, клубунун координатору болуп турган. Баса белгилей кетсек, агайыбыз Рысбай Абдыкадыровдун чыгармаларын эң жогорку чеберчилик менен ойногондугу үчүн, Кытай мамлекетинен боордош кыргыз бир тууганыбыз Акыйкат уулу Курбанбек Баткенге издеп келип, бир жыл бою агай менен жашап, Рысбай Абдыкадыровдун ырларын, чыгармаларын толук үйрөнүп кеткен.

Зайырбек Султановдун эс тутуму аябай күчтүү болчу. Бизче айтканда агай куйма кулак болгон. Ал уккан ырларын нотага түшүрүп жүрүп чыгармачыл досторунун арасында “магнитофон” деп да аталып кеткен.

Азыркы Тажикстандын Шураб шаарында 3-4-классынан баштап музыка мектебине бара баштаган. Ал бала чагынан музыка дүйнөсүнө жакын болуп, балалайка аспабында ойноону үйрөнгөн. Тилекке каршы дүңгүрөгөн СССР болуп турганы менен Баткен районунда

музыкант жоктугунан аккардеон үйрөнүү мүмкүнчүлүгү болбогондугун эскерчү дейт замандаштары. Агай 1965-1969-жылдары орто мектепти аяктап, Ош мамлекеттик педагогикалык институтунун “музыкалык педагогикалык факультетине” тапшырып, окууга эң жакшы деген баалар менен өткөн.

Зайирбек Султановду эс тутуму аябай жакшы өнүккөндүгү жөнүндө жогорку окуу жайдын окутуучуларынын да эскерүүлөрү бар. Агай жогорку окуу жайды ийгиликтүү, жакшы көрсөткүчтөр менен аяктаган. Ошол мезгилде агайды окуу жайда калуусу боюнча сунуш түшкөн. Бирок, Зайирбек Султанов Баткенге кайтып, маданият тармагын өнүктүрүүгө салым кошууну ылайык көргөн. Бул туурасында бирге окуган тайпалаштарынын эскерүүлөрү бар. Окуу жай жакшы шарттарды сунуштап, Бишкектеги консерваторияда окуу мүмкүнчүлүгүн түзүп берүү жагын да сунуштаган. Бирок, Зайирбек Султанов элет жеринде руханий маданиятты көтөрсө болорун билип, өзү туулуп өскөн Баткенге келип, маданият тармагына салымын кошуп, эмгек жолун улай баштаган.

Алгачкы эмгек жолун Самаркандек мектебинде музыка мугалими болуп иштөөдөн баштап, 4 айдан соң, 1969-жылы райондук балдар музыкалык окуу жайына чакыртылган. Музыкалык окуу жайда алгачкылардан болуп аккардеон боюнча сабак берген. Кийин Баткен шаарындагы В.И.Ленин атындагы мектебинде музыка сабагынан мугалим болуп иштеп турган.

1977-1982-жылдары азыркы Баткен шаарындагы балдар музыкалык мектебинин директору болгон. Ал эми 1982-жылы Баткен районундагы маданият үйүнө директор болуп дайындалган. Ал кезде райондо бир да музыкант болгон эмес. Агай биринчилерден болуп Баткенде руханий маданиятка бурулуш жасап, анын өсүп-өнүгүшүнө салым кошкон инсандардын алгачкылары болуп калды. Эки жүзгө жакын чыгармаларды жазып, анын алтымышы гана кагаз бетине түшүрүлгөн. Агай Баткен шаарынын Гимнин, Баткен райондук балдар музыкалык мектебинин Гимнин, ошондой эле Алтын-Бешик балдар бакчасынын Гимнин музыкасын, нотасын жазган. Негизинен чыгармалары, эли-жерин, мамлекетти сүйүүгө үгүттөлгөн жана руханий маданиятка багытталган.

Санаалаштарынын эскерүүсү...

Обончу, аткаруучу М.Токтосунов: «Эмгеги элге сиңсе да, эмгек сиңирген наамга умтулбаган ички руханий дүйнөсү таза инсан болчу. Эки жүзгө жакын ырлардын жаратуучусу З.Султановдун “Түл баяны” аттуу чыгармасын япон эли угуп ыйлаган», - деп эскерет.

Досу жазуучу маркум Мурзапар Үсөн: «Баткендин эли Зайирбекти “Бир велосипед убара, бир аккардеон убара, бир Зайирбек убара” деп тамашага чалып эркелетишерин айткан. Мунун жөнү бар. Зайирбекти аккардеонсуз, велосипедсиз жөө жүргөнүн сейрек көрөсүң деп жазып кеткен жери бар.

Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмер Мансур Парпиев: «Биздин замандашыбыз, устатыбыз Зайирбек Султанов өзгөчө инсан эле. Адам баласындагы эң үлгүлүү образ Заирбекте болчу», - деп эскерет.

Наамдары:

КРнын Билим берүүнүн отличниги төш белгиси менен сыйланган.

КРнын Маданияттын мыкты кызматкери төш белгиси менен сыйланган.

Баткен облусунун Ардактуу атуулу жана үлгүлүү үй-бүлө наамы менен сыйланган.

Баткен райондук балдар-музыкалык мектебинде жогорку категориядагы мугалим.

Чыгармалары:

“Төрт күл элеси” атуу обондуу ырлар жыйнак китеби чыкан. Жыйнакта анын тууган жер, жаратылыш кооздугу, эмгек, адамгерчилик, эне меерими сыяктуу ырлар жазылган обондору камтылган, төмөнкү ырларга обон түшүрүп нотасын жазган.

Төрт-күл элеси, Баткен, Сагынаармын тууган жер, Ала-тоо мекеним, Өрүктөр, Баарысы пейилден го, Кыштагым, Ыйман, Курманжандын ыры, Эмгек жакшы, Атама эстелик, Адамбыз да, Периштелүү адамдар, Жашообузда жарык улачы, Мекен жөнүндө ыр, “Алтын бешик”, Кош бол, бакча, Көпөлөк ыры, Бала жыты, Чачыла, Алдей! Алдей!, Селкилерге кайрылуу, Кыздар күлөт, Тур байбы, Берээндер, Кезигебиз бир учур.

“Гүл баяны” атуу обондуу ырлар жыйнак китебине анын акындардын сөзүнө жазылган махабат темасындагы обондуу чыгармалар камтылган, төмөнкү ырларга обон түшүрүп нотасын жазган.

Унутпаймын, Кайчы жол, Садагам, Өзүңдү жүрөм сагынып, Сиз мага, Сага, Кайдасың, Кечиккен махабат, Эми биз бир кишибиз ажырагыс, Бир мезгил, Жүрөгүм сени сүйүптүр, Жолугалы Ак-Бууранын боюнда, Келчи мага, Тажик кызына, Сагыныч куш, Кайдасың, Бегимайы махабаттын?, Эстээрсин сен да, Акыркы кездешүү, Болсом го сүйүү дербиши, Кимдерди сүйүү чалбаган, Парвана кылба, Ырдап жүрөм, Гүл баяны, Өтсө дагы далай жылдар, Мен бирөөнү күтөмүн, Акыры сени сүйгүзөм, Чунак кыз.

Жогорудагы жазылган чыгармалардын обону жана нотасы З.С.Султановго таандык, кагаз бетине Баткен шаарындагы “Элдердин достугу” коомдук фондунун басмаканасында басылып чыккан. 120 жакын обонду жаратып, нотасын түшүргөн чыгармасы кагаз бетине басылбай турат. Жакынкы күндөрдө уулу Чыңгыз Султанов менен биргеликте чыгармаларын кагаз бетине берүү пландалууда.

Мен мугалим, мен музыкант талбаган,

Шакирттерим көп болсо экен жайнаган.

Музыканын сыйкырына берилген,

Ойной берем, уга берем кайрадан деп, өзү айткандай шакирттери кыргыз элине таанымал болуп жайнады.

Апаз Жайнаков -КРнын Эл артисти

Мансур Парпиев –КР маданиятына эмгек сиңирген ишмери

Мамажан Козубаев — КР Эмгек сиңирген артисти

Алия Жамантаева — КРнын Эмгек сиңирген артисти

Карим Дыйканов — Маданияттын мыкты кызматкери

Сайдимар Султанмуратов — Маданияттын мыкты кызматкери

Калыкова Саадат — Маданияттын мыкты кызматкери, Баткен райондук балдар музыкалык мектебинин директору

Чыңгыз Султанов — уулу, Маданияттын мыкты кызматкери

Зуура Умарова — Айылдашы, Баткен райондук маданият үйүнүн директору

Кубаныч Садыков — Баткен облустук-музыкалык драма театрында музыкант

Мавлянов Тыныбек — Баткен райондук маданият үйүнүн кызматкери

Динмухамед Тайлаков — Баткен райондук балдар музыкалык мектебинде мугалим

Акжол Абдыкалык уулу — Баткен райондук балдар музыкалык мектебинде мугалим

Эмилбек уулу Адилет — Республика Саха (Якутия), студент.

Шүкүров Азизбек — Ниязалы атындагы Ош мамлекеттик музыкалык окуу жайынын студенти.

Зайирбек Султановдун Баткен элинин келечегине жан дили менен күйгөн, элет жеринде өмүр жолун музыка дүйнөсүнө, балдарга музыкалык билим жана руханий азык берүүгө арнаган, өз кесибине берилген, өрнөктүү өмүрү баарыбызга үлгү.

Колдонулган адабияттар:

- 1.Төрт-күл элеси “Элдердин достугу” коомдук фондунун басмаканасы. Баткен 2015-ж.
- 2.Гүл Баян “Элдердин достугу” коомдук фондунун басмаканасы. Баткен -2015-ж.
- 3.Баткен таңы Облустук Гезити
- 4.<https://m.facebook.com/story>.
- 5.https://www.youtube.com/watch?v=Th_KsxAmDXk
- 6.<https://www.youtube.com/watch?v=3cvcPcPST5g>
- 7.<https://www.youtube.com/watch?v=jKDA-ixmjTQ>
- 8.<https://www.youtube.com/watch?v=-98Joz316lg>
- 9.<https://www.youtube.com/watch?v=v71vEt1rLm8>
- 10.<https://www.youtube.com/watch?v=oF7NH-MzT2I>

УДК 930

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2023-1(2)-265-269

Жусупова Моймол Молдобековна, Бактыбек кызы Айдана

Талас мамлекеттик университети, тарых илимдеринин кандидаты, доцент,

Талас мамлекеттик университети, магистрант

Жусупова Моймол Молдобекова, Бактыбек кызы Айдана

Таласский государственный университет, кандидат исторических наук, доцент,

Таласский государственный университет, магистрант

Jusupova Moimol Moldobekovna, Baktybek kyzy Aidana

Talas State University, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Talas State University, master student

**АТЛАХ САЛГЫЛАШУУСУ КЫТАЙ БУЛАКТАРЫНДА
БИТВА ПРИ АТЛАХЕ В КИТАЙСКИХ ИСТОЧНИКАХ
BATTLE OF ATLACH - IN CHINESE SOURCES**

Кыскача мүнөздөмө. Макалада Кытай булактарында көргөзүлгөн Талас салгылашуусунун Борбордук Азияга тийгизген таасири жана Талас салгылашуусунан кийинки Тан империясынын Араб халифатынын акыбалын ырастоого болот. Тан армиясынын тагдыры түрк, карлуктары салгылашуудан бир нече күн өткөндөн кийин Аббасиддер тарапка кошулганда чечилген. Кытай маалыматтарына караганда, Карлук алгач Тан династиясынын курамында согушка катышкан деп айтылат, бирок салгылашуу учурунда чыккынчылык кылып, Аббас тарапка кайтып келген жана Тан аскерлери чоң жеңилүүгө учурашына себеп болгон. Ал эми Ислам жазууларынан карасак Карлук Талас согушуна